

Het Vroege Kalifaat (632 - 661)

Willem Peeters

Het Vroege Kalifaat

Het Vroege Kalifaat, dat ontstaat na het overlijden van Mohammed en voorafgaat aan het tijdperk van de Omajjaden, duurt van 632 tot 661. Door soennieten wordt het gezien als het kalifaat van de *Rashidun*, de vier rechtgeleide kaliefen, wat betekent dat zij zijn verkozen op basis van hun kwaliteiten om de moslimtraditie zoals bepaald door Mohammed voort te zetten. Sjiieten stellen verwantschap centraal en beschouwen de eerste drie opvolgers van de Profeet als illegitiem. Tijdens het Vroege Kalifaat wordt het rijk van de islam enorm uitgebreid en het eindigt met de eerste *fitna*, een ware burgeroorlog.

Aboe Bakr (632 – 634)

De discussie over de opvolging van Mohammed is heftig omdat de Profeet zelf niemand daartoe heeft aangewezen en brengt een scheuring teweeg in de moslim-gemeenschap tussen soennieten en sjiieten ¹⁾. Het is uiteindelijk Aboe Bakr, schoonvader en vertrouweling van Mohammed, die aan de macht komt en niet de neef en schoonzoon van de Profeet, Ali ibn Aboe Talib - kortweg Ali - die vanwege zijn nauwe verwantschap met Mohammed meent rechten te kunnen doen gelden op het leiderschap. Aboe Bakr weet het machtige Mekkaanse Koeraisj stamverband voor zich te winnen door hen uit te roepen tot regeerders van alle Arabieren. Politiek gezien een slimme zet, maar deze wordt niet onderbouwd door de Koran. De enige soera die verwijst naar de Koeraisj, soera 106 – 1-4, luidt:

'Vanwege de gewoonte van de Qoeraish. Hun gewoonte te reizen in winter en zomer. Laten zij dus de Heer van dit Huis (de Ka'bah) aanbidden.' ²⁾

En daaruit valt niets af te leiden over een eventuele geprivilegieerde positie van de Koeraisj clan. Gesteld wordt dat de heidense Koeraisj, ooit Mohammeds felste tegenstanders die hem van Mekka naar Medina deed uitwijken, zich moeten bekeren tot de islam als dank aan God die hen altijd beschermt heeft en dat is wat anders. In de jonge islamitische samenleving ten tijde van Mohammeds leiderschap genieten de Koeraisj helemaal geen bevoorrechte status, maar zijn het de islamieten van het eerste uur oftewel de *Eerste Metgezellen* van de Profeet (de *sahaba*), die het meeste aanzien hebben, zoals ook de *Muhajireen*, de volgelingen van Mohammed op zijn tocht naar Medina waaronder zich niet alleen bekeerde Koeraisj uit Mekka, maar ook bedoeïenen van elders bevinden die de islam hebben omarmd.

Lager in status dan zij zijn de *Ansar*, de helpers van Medina de de immigranten hebben opgevangen, alsook latere bekeerlingen. Dit onderscheid, hoe dichterbij de Profeet, des te hoger de status wordt verwoord in soera 8 - 74-75:

'En degenen die geloven en zijn uitgeweken en hebben gestreden voor de Zaak van Allah, en degenen die onderdak hebben gegeven en hulp hebben verleend: dit zijn de oprechte gelovigen. Voor hen is er vergiffenis en een waardige voorziening (in het Paradijs). En degenen die daarna gelovig zijn geworden en zijn uitgeweken en die samen met jullie hebben gestreden; zij behoren tot jullie. Maar bloedverwanten staan nader tot elkaar in het besluit van Allah. Waarlijk, Allah is Alwetend van alle zaken.' ³⁾

Ridda oorlogen

Eenmaal aan de macht richt Aboe Bakr zijn blik op de tal van tot de islam bekeerde bedoeïenenstammen die na het overlijden van de Profeet weliswaar vasthouden aan het nieuwe geloof, maar zich vrij voelen om in politiek opzicht hun eigen weg te gaan. In 632 worden al deze rebellen gedurende de zogeheten Ridda oorlogen (de oorlogen van de geloofsverzaking) onder het gezag van Mekka gebracht. Een aantal rebellen die zich hebben voorgedaan als nieuwe profeten worden als vals aangemerkt en op dat moment ontstaat de doctrine van Mohammed als de laatste ware profeet waarmee de eenheid van de islam wordt onderstreept. De veldtochten gedurende de Ridda oorlogen worden aangevoerd door generaal Khalid ibn al-Walid, een late bekeerling uit de Koeraisj. Voor deze Mekkaanse stam is de onderwerping van alle Arabieren profijtelijk, omdat daarmee hun handelsbelangen, die voorheen afhingen van instabiele betrekkingen met autonome bedoeïenen clans, nu beter bewaakt kunnen worden.

Van meet af aan is het de bedoeling van Aboe Bakr om het beleid van Mohammed in alle opzichten te continueren en hij illustreert dat door zich te tooien met de officiële titel *khalifat rasul Allāh* oftewel plaatsvervanger van de boodschapper van God, kortweg kalief. Ofschoon het niet zonder risico is om het kersverse kalifaat onbeschermd acht te laten, geeft hij, geheel in overeenstemming met de wensen van Mohammed, opdracht een militaire campagne te starten richting Syrië. Hij legt de leiding van deze veldtocht in handen van een vrijgemaakte slaaf van Mohammed, de jonge Osama ibn Zayd, waarmee hij afstand neemt van de directe familie van de Profeet, de *Banu Hashim* clan.

De Zakat

Een van de vijf pijlers van de islam is de *zakat*, de verplichting om aalmoezen te geven aan de armen. Het is oorspronkelijk een morele verplichting die rond 630 door de Profeet zelf wordt omgezet in een jaarlijkse aalmoezenbelasting. Aboe Bakr rechtvaardigt zijn besluit om deze belasting wettelijk te verankeren door te verwijzen naar zijn rol als plaatsvervanger van Mohammed waarmee hij zich een instrument verschaft om de tribale autonomie van de bedoeïenenstammen te ondergraven die zich vanaf dat moment het bezoek van belastingontvangers moeten laten welgevalen. Zij hebben het recht op inzage in het privébezit en kunnen tegenstribbelende belastingplichtigen met geweld dwingen tot betalen.

In feite komen daarmee de bedoeïenenstammen onder centraal toezicht te staan, iets dat indruist tegen hun eeuwenoude traditie van onafhankelijkheid. Maar het geeft de kalief de mogelijkheid om zijn veroveringen en de verspreiding van de islam te financieren. Sterker nog, het al dan niet betalen van de aalmoezenbelasting wordt gaandeweg een maatstaf voor de loyaliteit aan de islam. Het niet betalen van de belasting staat gelijk aan geloofsverzaking, waarmee Aboe Bakr veel verder gaat dan Mohammed wellicht ooit bedoeld heeft. En zo brengt Aboe Bakr, onder het mom van uitvoerder te zijn van Mohammeds wensen, een politieke ommekeer teweeg zonder weerga en positioneert hij zich niet slechts als religieus leider van de moslimgemeenschap, de *oemma*, maar als leider van alle Arabieren die hem gehoorzaamheid verplicht zijn in naam van de islam. En het is niet voor niets dat latere kaliefen getooid worden met de titel *Amir al-Mu'minin* oftewel *Bevelvoerder der Gelovigen*.

Mohammeds erfgenamen

Aboe Bakrs pogingen om nauwgezet de gebruiken en voorbeelden van de Profeet na te volgen, bezorgen hem kopzorgen als het gaat om de behandeling van Mohammeds erfgenamen, want bevoorrechting van hen zou indruisen tegen een eerlijke inrichting van het kalifaat. Toepassing van de koerajsjgebruiken met betrekking tot erfenissen en verdeling van oorlogsbuit valt voor Aboe Bakr niet te rijmen met zijn opvattingen over hoe te regeren over alle Arabieren. Als de erfgenamen van Mohammed zich aandienen om hun aandeel op te eisen lost hij dit probleem op slimme manier op door te verwijzen naar een persoonlijke mededeling van Mohammed:

'Ik heb de Boodschapper van God horen zeggen: "Wij, [de profeten] hebben geen erfgenamen. Alles wat wij nalaten zijn aalmoezen. De familie van Mohammed kan daarvan eten." Zeker, bij God, ik zal niets ongedaan laten wat ik de Boodschapper van God heb zien doen"' 4)

Mohammed heeft volgens Aboe Bakr daarmee niet alleen zijn familie onterfd, maar ook bevestigd dat zij na zijn dood, wanneer zij behoeftig zijn, aalmoezen kunnen ontvangen. En omdat Aboe Bakr de enige is die dit van de Profeet heeft vernomen, is dit het teken dat Mohammed Aboe Bakr ziet als zijn opvolger wiens woorden niet in twijfel kunnen worden getrokken. Daar komt nog iets bij, want Mohammed heeft bij leven zijn familie de religieuze status van reinheid toebedacht die het aannemen van aalmoezen onmogelijk maakt, een status die zij verliezen bij zijn overlijden.

De weduwen van Mohammed komen er iets beter vanaf en mogen van Aboe Bakr hun huizen behouden. Geen enkele man is het toegestaan deze vrouwen, die eerbiedig de *Moeders der Gelovigen* worden genoemd, te huwen. Zij genieten als de *ahl al-bayt*, als *Mensen van het Huis* het hoogste respect en in tegenstelling tot de familie behouden zij hun status van reinheid na de dood van de Profeet. Bij dit alles beroept Aboe Bakr zich op soera 33 - 33:

'En blijf in jullie huizen. En stel je (schoonheid) niet tentoon zoals in de tijden van de onwetendheid werd gedaan. En onderhoudt de gebeden en geef Zakat en gehoorzaam Allah en Zijn Boodschapper. Allah wenst slechts de onreinheid van jullie weg te nemen, o Lieden van het huis, en jullie schoon en zuiver te maken.' 5)

Maar de uitgebreide landerijen die in bezit waren van Mohammed worden geconfisqueerd door de staat en dat is zeker nodig, want de veroveringstochten kosten veel geld. Ook in dit opzicht doet de door Aboe Bakr geciteerde uitspraak van Mohammed dat de Profeet geen erfenis heeft nagelaten wonderen en ebt het verzet door de Banu Hashim tegen de landonteigening snel weg. Als zij besluiten zich aan het gezag van Aboe Bakr te onderwerpen sluiten de rijen der moslims zich.

Overlijden en opvolging

Aboe Bakr overlijdt in 634 na een tweejarige regeringsperiode en omdat hij het kalifaat geenszins ziet als een verkiezingsbureau, benoemt hij zonder omhaal Omar ibn al-Chattab, kortweg Omar, net als hijzelf een schoonvader van Mohammed en trouwe metgezel van het eerste uur, als zijn opvolger. Dat druist in tegen de soennitische opvatting dat de gemeenschap dergelijke beslissingen neemt, maar Aboe Bakr weet dat Omar bij de Koeraisj niet erg geliefd is en, zonder deze duidelijke beslissing van de kalief, Omar wellicht zullen afwijzen waarna zij mogelijk besluiten de populaire generaal van de Ridda oorlogen, Khalid ibn al-Walid, te benoemen. Daarbij komt dat Aboe Bakr gedurende zijn korte regeringsperiode veel bereikt heeft, maar het jonge kalifaat nog verre van stabiel is en elke discussie over zijn opvolging dient te worden vermeden, zeker als het gaat om nog altijd sluimerende tegenstand van de sjiieten in de persoon van Ali.

Omar ibn al-Chattab (634 – 644)

Omar ibn al-Chattab staat in zijn rol als opvolger van Aboe Bakr pal voor het ongeconditioneerd steunen van de beginselen van de islam en probeert tijdens zijn regeringsperiode het islamitisch karakter van de jonge staat te versterken. Hij ontpopt zich niet alleen als een succesvolle veroveraar, maar ook als een soenniet die vertrouwt op de waarde van consultatie en het volgen van adviezen van zijn ondergeschikten. De tweede kalief legt zich neer bij het besluit van zijn voorganger om de Koeraisj een bevoorrechte positie te gunnen, maar stelt pogingen in het werk om de macht van de Mekkaanse aristocraten aan banden te leggen en die van de Eerste Metgezellen van Mohammed te versterken.

Omar realiseert zich dat, wil hij de autoriteit van de Eerste Metgezellen bestendigen, hij er goed aan doet om Ali, niet de minste onder de metgezellen, met zich te verzoenen zonder echter de indruk te wekken dat hij waarde hecht aan zijn familiale rechten. Dat doet hij door een gebaar te maken naar Mohammeds familie, de Banu Hashim, en hen het beheer (niet het eigendom) te gunnen over een deel van de bezittingen van Mohammed. Ook stelt hij hen een vergoeding in het vooruitzicht van de kosten van huwelijken, schulden en bedienden, te betalen uit het aandeel in de oorlogsbuit die ooit toeviel aan Mohammed en die hun neus voorbij ging door een besluit van Aboe Bakr.

Dit voorstel valt niet in goede aarde, de familie volhardt in de eis om hun vermeende aandeel in de oorlogsbuit te ontvangen. De moeizame verhouding tussen Omar en de familie illustreert hoe moeilijk het voor hem is om de Banu Hashim volledig te integreren in de moslimgemeenschap en te verzoenen met de Koeraisj die door Aboe Bakr zijn bestempeld als heersers over alle Arabieren. Voor Ali rest de mogelijkheid om invloed te kunnen uitoefenen op het reilen en zeilen van de moslimgemeenschap door loyaal te participeren in de door Omar ingerichte consultatieve raad van de Eerste Metgezellen. Het is dit college dat Omar het recht toekent om in soennitische traditie over zijn opvolging te beslissen.

In gevecht met de Byzantijnen en Sassanieden

Als bevelhebber van de islamitische legermacht in Syrië verovert generaal Khalid ibn al-Walid in 635 de hoofdstad Damascus en verslaat twee jaar later de Byzantijnse legers in de slag bij de rivier de Yarmuk waardoor het Oost-Romeinse Rijk van keizer Herakleios ernstig verzwakt raakt. In Syrië krijgen de moslims steun van de door het Byzantijnse imperium vervolgte joden en de aldaar wonende christenen die nooit het grieks-orthodoxe leiderschap vanuit Constantinopel hebben kunnen aanvaarden. Zij maken individuele afspraken met de moslims (veelal over lagere belastingen) en bejegenen hen vriendelijk. De Griekssprekende grootgrondbezitters nemen de wijk naar Anatolië om nooit meer terug te keren. Tot gouverneur van Damascus benoemt de kalief Moe'awija ibn Abi Sufyan, een keuze die niet voor de hand liggend lijkt omdat hij hiermee een lid van de clan der Omajjaden, de clan met wie Mohammed overhoop heeft gelegen en die door Omar gewantrouwd wordt. Maar Omar heeft waarschijnlijk weinig keus, want de enige andere kandidaat voor deze post is Amr ibn al-As die al toestemming heeft gekregen om Egypte binnen te vallen. Bovendien zal Omar wellicht met de benoeming van de Omajjaad in Syrië zich de ambitieuze Jemenieten uit het zuiden van het Arabisch Schiereiland van het lijf hebben willen houden.

De wens van Omar om de macht van de Koeraisj aristocraten te beperken uit zich in het ontslag van de populaire generaal Khalid ibn al-Walid die vervangen wordt door Sa'd ibn Abi Waqqas, een van de Eerste Metgezellen van Mohammed. Hij voert het moslimleger aan in de cruciale slag tegen bij al-Qādisiyyah aan de Eufraat in Irak, waar de Sassanieden in 636 een gevoelige slag wordt toegebracht.

Na de overwinning bij al-Qādisiyyah geven veel steden in Irak zich over waaronder Ctesiphon, de hoofdstad van het imperium. In het aldus veroverde Irak vormen joden en christenen een meerderheid die het weinig kan schelen wie er de baas is, zij verwelkomen de Arabieren. En wanneer de Sassanidische legerleiders besluiten zich terug te trekken op de Perzische hoogvlakte, sluit hun merendeels Arabische voetvolk zich aan bij de binnengedrongen moslims. De nederlaag bij al-Qādisiyyah draagt bij aan de totale ondergang van het Sassanidische rijk dat al eerder in verval is geraakt ten gevolge van de veranderingen die zich hebben voorgedaan in de Vruchtbare Sikkal. Een deel van dit gebied is ten tijde van de Perzische koning Nushirvan (501-579) omgetoverd tot een staatsboerderij (*sawad*) waarvan de opbrengsten de fysieke basis vormde voor het gecentraliseerde imperium en zijn leger. Slechts een nauwkeurig centraal beheer kan deze situatie garanderen, maar dat wankelt als de Sassaniden in de zogeheten Byzantijns Sassanidische Oorlog (602-628) verslagen worden. Het feit dat de Tigris zijn bedding verlegt rond die tijd en grote delen van de vruchtbare vlakte in een moeras verandert, maakt het alleen nog maar erger.

De verovering van de Vruchtbare Sikkal door de moslims veroorzaakt een toestroom van bedoeïenenstammen uit alle delen van Arabië die nederzettingen bouwen aan de rivier en een enorm potentieel betekenen voor de islamitische legermacht die in 639 Egypte binnenvalt. In eerste instantie is het Amr ibn al-As die goede vorderingen maakt en daarbij zijn eigen handelsbelangen niet uit het oog verliest. Om hem in toom te houden en de aanval te versterken stuurt Omar een grote legermacht onder aanvoering van een van de Eerste Metgezellen van Mohammed, al-Zubayr, naar Egypte, maar laat aan Amr ibn al-As het gouverneurschap. Gedurende 641 komt het grootste deel van het land in Arabische handen, waaronder Caïro en in 642 wordt hoofdstad Alexandrië veroverd. Vanuit Syrië bereikt Moe'awija ibn Abi Sufyan Cilicië aan de zuidkust van het huidige Turkije en stoot door in 646 tot Amorium, diep in Anatolië, maar zijn veroveringen daar blijken al snel niet goed houdbaar en de aanval stakt. Belangrijker is de opmars in de Sassanidische hooglanden vanuit de garnizoensplaatsen Kufa en Basra waar in 642 de moslimlegers de Perzen verslaan bij de belangrijke stad Nahavand. Beroofd van hun steden en het inkomen uit de Vruchtbare Sikkal vormen de Sassaniden een relatief gemakkelijke prooi voor de Arabische legermacht die het gehele imperium onder de voet loopt. In 644 gaat koning Yazdagird III in ballingschap.

Naar centraal gezag

Het was voor Mohammed niet eenvoudig om een samenleving waarin het onderling uitvechten van familieruzies de gewoonte is, om te zetten in een maatschappij die gehoorzaamheid eist aan een centraal gezag. Voor Omar komt daar nog eens bij dat hij te maken krijgt met eigenmachtig optredende leiders in de door de moslimlegers veroverde gebieden. Twee dingen staan hem ten dienste. De eerste is zijn autoriteit als religieus leider. Om zijn positie in deze aan te duiden tooit Omar zich met de titel van *Bevelhebber der Gelovigen* waarmee hij aangeeft in de geest van de Profeet te willen heersen, dat wil zeggen als leider die een persoonlijke relatie heeft met elk van zijn ondergeschikten, hetgeen natuurlijk lastig is wanneer het aantal personen binnen de moslimgemeenschap aanzienlijk toeneemt. Om dat probleem te ondervangen roept hij een administratief instrument in het leven, een register van militairen (*dîwân*) dat alle moslims van Mekka en Medina omvat plus die van de veroveringenlegers en hun nakomelingen. De oorlogsbuit dient verdeeld te worden onder hen via individuele uitkeringen afhankelijk van hun rang na inhouding van een vijfde van de buit die toevallt aan de opvolger van de Profeet. Het veroverde land wordt niet verdeeld, maar de opbrengsten ervan centraal verzameld en uitgekeerd aan de moslims en hun nakomelingen die zich in deze gebieden vestigen.

De geloofsgemeenschap

Uiteraard is de bezetting van veroverde gebieden niet iets van uitsluitende militaire aard, want de Arabieren zijn ook gekomen als vertegenwoordigers van God om diens openbaringen te verspreiden en vandaar dat in elke stad waar moslims neerstrijken een moskee wordt gebouwd waar de gelovigen bijeenkomen voor hun publiekelijke verering in de vorm van de *salaat*. In de garnizoensplaatsen staan de moslims onder controle van een door de kalief benoemde commandant die rechtsprekt en het leger voorziet van vers bloed uit de gemeenschap. Daarmee onderstreept Omar het belang van de islam als basis voor het dagelijks leven van de Arabieren. Voor de Arabische veroveraars is het overigens niet de bedoeling om de plaatselijke bevolking in de gewonnen gebieden met geweld te dwingen zich te bekeren tot de islam. Proselitisme is aan de orde van de dag, maar aanhangers van de monotheïstische godsdiensten als het christendom, het joodse geloof en het mazdeïsme (zoroastrisme) zijn vrij hun eigen godsdienst te belijden, mits zij zich onderwerpen aan het gezag van de kalief. ⁶⁾

Bijzonder is de invoering door de kalief van een maankalender, de zogeheten Hijri-kalender ⁷⁾ gebaseerd op soera 9 - 36:

'Waarlijk, het aantal maanden bij Allah is twaalf (in een jaar), zo was het door Allah op de dag toen Hij de hemelen en de aarde schiep bevolen; vier hiervan zijn heilig. Dat is de juiste godsdienst, doe jullie daarin geen onrecht aan en vecht gezamenlijk tegen de afgodenaanbidders, omdat zij gezamenlijk tegen jullie vechten. Maar weet dat Allah met degenen is die godvrezend zijn.' ⁸⁾

De Koran benadrukt daarmee het belang en de erkenning van de maankalender binnen de islamitische tradities. Deze kalender wordt gebruikt voor het bepalen van religieuze maanden en vieringen.

Omar wordt in 644 vermoord. De dader is Aboe Lu'lu'a, een slaaf van de gouverneur van Kufa, Aboe Abd Allah al-Mughira, die, naar het schijnt, Omar vraagt om vrijstelling van een belasting opgelegd door zijn meester, wat de kalief weigert, waarna hij tijdens een gebed in de moskee van Medina met een mes wordt omgebracht. Het lijkt onwaarschijnlijk dat Ali en zijn familie hierin een rol hebben gespeeld.

Oethman ibn Affan (644 – 656)

Na de dood van Omar komt de verkiezingsraad in Medina bijeen om een opvolger aan te wijzen. Deze raad bestaat uit zes Eerste Metgezellen van Mohammed te weten: Sa'd ibn Abi Waqqas, de man die de Perzen versloeg; Abd al-Rahman ibn Awf, een zeer vermogende metgezel; Oethman, schoonzoon van de Profeet en lid van de clan der Omajjaden; Ali, de neef van vaderskant van Mohammed; al-Zubayr ibn al-Awwam, neef van moederskant van de Profeet en Talha ibn Ubayd Allah, een legerleider die echter pas arriveert in Medina als de andere vijf al tot een besluit zijn gekomen. Volgens de overleveringen zou Omar de voorkeur hebben gegeven aan Abd al-Rahman, maar die heeft geen ambities om kalief te worden. Ook Sa'd en al-Zubayr schuiven zichzelf of Talha niet naar voren zodat alleen Ali en Oethman overblijven.

Oethman staat na zijn vroege bekering rond 611 tot de islam bij de Profeet in hoog aanzien die hem zijn oudste dochter Ruqayya als bruid schenkt. Zij komt echter te overlijden, waarna Oethman Mohammeds tweede dochter, Umm Kulthumm huwt. Hiermee verkrijgt Oethman volgens de geldende sociale maatstaven een hogere status dan Aboe Bakr en Omar.

De Profeet acht hem een zeer geschikte diplomaat en de Mekkaanse aristocratie waardeert hem als bekwaam handelaar. Deze eigenschappen, plus het feit dat hij een dubbele schoonzoon is van Mohammed, maken hem de ideale kandidaat om de familiale claim van Ali te weerleggen. Ali krijgt weinig steun in de verkiezingsraad en zo wordt Oethman benoemd tot derde kalief die het gevoel heeft dat zijn uitverkiezing, zonder dat hij zichzelf echt heeft moeten bewijzen, wel de wil moet zijn geweest van God. Vandaar dat hij zich niet als zijn voorgangers de plaatsvervanger noemt van de Profeet, maar de *Plaatsvervanger van God*, een titel die standaard zal worden onder de latere kaliefs van de dynastie der Omajjaden.

Tijdens de regeringsperiode van Oethman worden de veroveringstochten voortgezet, maar zij leveren minder oorlogsbuit op dan voorheen. De grootste winst wordt geboekt in de Iraanse hoogvlakten. In 650 wordt de het thuisland van de Sassaniden, de provincie Fars, veroverd, waarna de moslimlegers de grote oostelijke provincie Khorasan binnenvallen. In het westen laten de Byzantijnen zich niet uit Anatolië verdrijven via een aanval over land zodat de Syrische gouverneur Moe'awija besluit het te proberen door een Arabische zeemacht uit te rusten. In 649 wordt Cyprus veroverd en in 655 de Byzantijnse vloot vernietigd. Maar dan stokken de moslimoffensieven vanwege een opkomende revolutie tegen het regime van de kalief.

Eigenzinnig optreden

Als plaatsvervanger van God behoudt Oethman zich het recht voor om met de macht en rijkdom van het kalifaat te doen wat hij wil en accepteert hij geen enkele kritiek op zijn begunstiging van verwanten. Dat zijn de Omajjaden die door de kalief worden beschouwd als de kern clan van de Koeraïsj en in zijn ogen in hoge mate geschikt zijn om te regeren in naam van de islam. Terwijl Aboe Bakr en Omar het aandeel in de oorlogsbuit dat de kalief toekomt volgens de Koran aanwendden voor algemene doelen, meent Oethman dit te kunnen doen toekomen aan zijn familie. Nog verder gaat hij door het veroverde land niet als zijn voorganger onverdeeld in handen te laten van het regionale gezag maar – in navolging van Mohammed – te beschouwen als domeinen waarvan een vijfde deel toekomt aan de kalief en vier vijfde verdeeld dient te worden onder de moslimstrijders. Oethman ziet het veroverde land volgens aloude gebruik als een kroondomein – de *sawafi* – vallend onder zijn discretionaire bevoegdheid.

Hij verleent concessies aan zijn verwanten in Syrië en Irak en ruilt privébezittingen in Arabië om voor landerijen in de veroverde gebieden waardoor hij delen van het Arabisch Schiereiland omzet in kroondomeinen waarover hij vrijelijk kan beschikken zonder inmenging van lokale moslimstrijders die hij daarmee overigens tot razernij drijft. Op die manier zet Oethman een belangrijke stap in de omvorming van het kalifaat tot een traditioneel koninkrijk.

Van meet af aan benoemt Oethman verwanten op belangrijke gouverneursposten en vijf jaar na zijn aantreden zijn zij allemaal bezet door familieleden van hem, voornamelijk uit de clan van de Omajjaden die hem gaandeweg gaan overheersen. Oethmans nepotisme wekt natuurlijk weerzin op, zeker ook in de gelederen van de Koeraisj. Zo is het Amr ibn al -As, de door Oethman uit zijn functie gezette gouverneur van Egypte, die zijn woede uit door zich te laten scheiden van Umm Kulthum, Oethmans halfzuster ⁹⁾. Vervolgens maakt hij openlijk zijn bezwaren bekend tegen Oethman wat zelfs leidt tot ruzie tussen hun beide vaders, ooit belangrijke handelslieden in de pre islamperiode en stookt hij Ali, al- Zubayr en Talha op tegen Oethman. Als de Eerste Metgezellen uit de verkiezingsraad, bewakers van de beginselen van de islam (met name het door de soennieten gehuldigde principe van het gemeenschappelijk overleg, de *soera*) hun macht zien afbrokkelen en Marwan ibn al-Hakam, een neef en begunsteling van de kalief steeds meer invloed krijgt op het gedrag van Oethman, wenden zij zich af van de man die zij zelf verkozen hebben.

Opstanden

In het jaar 654 bereikt de agitatie tegen Oethman een hoogtepunt als de Eerste Metgezellen oproepen tot een *jihad* tegen de kalief. Mohammeds neef Ali bekritiseert Oethman die alle verwijten van de hand wijst, waarna Marwan olie op het vuur gooit door de oproerlingen uit te dagen:

'Als jullie dat willen zullen we, bij God, het zwaard een oordeel laten vellen tussen ons'. ¹⁰⁾

Later in dat jaar revolteren de inwoners van Kufa tegen de gouverneur van de stad Sa'id ibn al-As. Het is met name de bewering van gouverneur Sa'id dat de vruchtbare gebieden van Irak, de sawad, de tuin is van de Koeraisj die de woede opwekt van een groep Koranreciteurs onder leiding van Malik al-Ashtar. Op verzoek van de gouverneur wordt Malik door de kalief uitgezet naar de provincie Homs.

De rebellerende inwoners halen Malik echter terug naar Kufa waar hij de de touwtjes in handen neemt en de kalief dwingt om in te binden. Dat doet Oethman en benoemt Hodayfa ibn al-Yaman, een van de metgezellen van Mohammed die groot aanzien geniet in Irak, tot gouverneur van Kufa. Deze knieval doet hij ondanks het advies van zijn gouverneurs. In de wetenschap dat de ondergang van de kalief ook hun ondergang zal zijn, raden zij Oethman aan om hard op te treden en de rebellen met het zwaard te bestrijden of te verbannen, maar Oethman slaat deze raad in de wind.

Als een groep van ontevredenen elkaar ontmoeten tijdens de pelgrimstocht in 655, besluiten zij het jaar daarop massaal terug te komen om hun ongenoegen kracht bij te zetten. Het zijn de Egyptenaren die in april 656 de toon zetten door met honderden tegelijk op te trekken richting Medina waar zij hun tenten opslaan bij Dhu Khushub, even buiten de stad. Van daaruit zenden zij vertegenwoordigers naar de stad om te overleggen met prominente Eerste Metgezellen over hoe verder te gaan. Zij raden hen aan Medina binnen te trekken, maar het is Ali die hen waarschuwt voor onbesuisde dingen en adviseert een delegatie naar Oethman te sturen in een poging hem te bewegen hun klachten serieus te nemen. De kalief vraagt Ali te bemiddelen en met een sterke onderhandelingsdelegatie de rebellen tegemoet te treden.

In eerste instantie lijkt Oethman op deze manier het conflict te sussen en trekken de rebellen zich terug, maar kort erna, in mei, komen ze weer opdagen en wordt Oethman geconfronteerd met zowel het advies van Ali om hen tegemoet te komen, als dat van Marwan die hem waarschuwt dat elke concessie wordt opgevat als een teken van zwakte en het verzet in andere provincies zal aanwakkeren. De kalief volgt de dringende oproep van Ali en toont aan de menigte openlijk berouw voor zijn eigenzinnig optreden. Dit tot ergernis van Marwan die, terwijl Oethman zich terugtrekt in zijn paleis, de menigte toeschreeuwt heen te gaan met de woorden:

'Jullie zijn gekomen, hunkerend om ons onze eigendommen te ontfutselen. [...] Ga naar huis, want, bij God, wij zullen ons niet laten overheersen en wat wij in handen hebben niet laten ontnemen.' ¹¹⁾

De moord op Oethman

De rebellen houden zich in, maar continueren het beleg van het paleis van de kalief dat vooralsnog vreedzaam verloopt. Zij koesteren de hoop dat Oethman inhoud zal geven aan zijn boetedoening, maar het loopt uit de hand als ook rebellen uit Kufa en Basra arriveren en er geruchten rondgaan over de komst van legereenheden die de kalief steunen. Een laatste boodschap van Oethman, uitgesproken door een zoon van een van de Eerste Metgezellen, die volgens de rebellen geen nieuws bevat, wordt met pijlen beantwoord. Op 16 juni barst de bom. De eerste daad van agressie komt vanuit het paleis van de kalief. Als een oude metgezel van Mohammed Oethman de les leest en hem verzoekt te abdiceren, gooit een vrijgemaakte slaaf van Marwan een steen omlaag van het balkon van de kalief die de man op slag doodt. De kalief weigert verantwoordelijkheid te nemen voor de moord en daarmee is de maat vol voor de rebellen. In de volgende nacht begint de aanval op het paleis. Oethman beveelt iedereen om geen geweld te gebruiken, een oproep die Marwan aan zijn laars lapt. Hij is bereid te vechten waarbij het hem niet gaat om het lot van zijn neef aan wie hij alles te danken heeft, maar veeleer omdat hij de positie van de Omajjaden in gevaar ziet komen als Oethman de weg kiest van de Eerste Metgezellen. En bloedige gevecht begint dat culmineert in het ombrengen van de kalief.

Ali ibn Abi Talib (656 – 661)

Na de dood van Oethman breekt de eerste *fitna* uit, een successieoorlog en tegelijk burgeroorlog die de moslimgemeenschap verdeelt tot op het bot. Drie partijen spelen daarin een rol. Allereerst zijn er de supporters van Ali, de neef van Mohammed die vanwege zijn nauwe verwantschap met de profeet recht meent te hebben op het leiderschap. Daarnaast azen de Koeraisjieten op herstel van het kalifaat volgens de beginselen geformuleerd door Aboe Bakr en Omar. Zij opereren vanuit Mekka, hun natuurlijke verblijfplaats, waar na de machtsgreep van Ali tal van hun stamgenoten uit Medina hun heil zoeken. Binnen deze factie is het Aïsja bint Aboe Bakr, een van Mohammeds vrouwen, die zich met veel energie inzet voor de zaak van de Koeraisj. Zij draagt de voorname titel van *Moeder der Gelovigen* omdat volgens soera 33 – 6 van de Koran:

'De Profeet is dichterbij de gelovigen dan zichzelf. En zijn vrouwen zijn hun moeders.' ¹²⁾

Tenslotte zijn er de Omajjaden en hun volgelingen die ervan uitgaan dat door de benoeming van Oethman het kalifaat zo ongeveer hun eigendom is geworden. Een aantal van hen, waaronder Marwan, vestigen zich in Mekka maar ook zijn er Omajjaden die hun heil zoeken in het door hun stamgenoot Moe'awija beheerste Damascus.

De machtsgreep van Ali

Het kalifaat van Ali, de naaste verwant van de Profeet, ontbeert volgens soennitische maatstaven legitimiteit omdat hij niet verkozen wordt via een soera, een raad samengesteld uit de voornaamste Eerste Metgezellen, zoals Omar dat zag als voorwaarde voor een geldige opvolging. Ali zwicht onder de druk van de rebellen, aanvaardt hun blijken van trouw in de moskee van Medina, de hoofdstad die na de dood van Oethman nu in hun handen is op 18 juni 656. Talha, zijn enige concurrent voor het kaliefschap is de eerste die Ali zijn steun betuigt, zij het wellicht onder druk van de menigte, waarmee Ali zeker is van zijn benoeming. Ook al-Zubayr geeft toe en zweert trouw aan de nieuwe kalief. Ali slaagt erin om de reeds door Oethman benoemde gouverneurs te vervangen of met hen tot overeenstemming te komen, maar Moe'awija verzet zich met hand en tand en is kennelijk bereid tot het uiterste te gaan om zijn positie te behouden.

Ali staat voor een moeilijke keuze. Doet hij er verstandig aan om de door Oethman tot gouverneur benoemde Omajjaad Moe'awija met rust te laten en hem proberen over te halen de nieuwe kalief trouw te beloven, of is het beter hem te vervangen door een van zijn eigen eigen volgelingen? Hij kiest voor het laatste en vraagt Abd Allah ibn Abbas, historicus en neef van Mohammed en Ali zelf, om naar Damascus te vertrekken en Moe'awija de wacht aan te zeggen. Maar Abd Allah voelt daar niets voor. Als naaste familielid van Ali vreest hij de wraak van Moe'awija:

'Vanwege de verwantschap tussen jou en mij zal hij alles wat hij jou verwijt ook mij aanwrijven. Liever, schrijf Moe'awija, appelleer aan zijn begerigheid en doe hem beloftes. Ali zegt en zweert: "Bij God, dat zal niet gebeuren." '

13)

In zijn eerste predicatie haalt Ali stevig uit naar de gelovigen. Hij verwijt hen dat zij zich sinds de dood van de Profeet tegen hem hebben gekeerd en dat hij gebrek aan loyaliteit hen met de zweep en het zwaard zal afstraffen.

Zij die hem volgen zullen beloond worden. Ali neemt de door Omar ingestelde titel van *Bevelhebber van de Gelovigen* over en neemt afstand van de titel van kalief die naar zijn mening is bezoedeld door Oethmans pretentieuze bewering de plaatsvervanger van God te zijn in plaats van de plaatsvervanger van de Profeet. De nieuwe leider praat de moord op zijn voorganger niet goed, maar veroordeelt de daders niet expliciet, waarmee hij de verdenking op zich laat bij de moord betrokken te zijn geweest.

Ali slaagt er niet in om Mekka onder controle te krijgen en de stad rebelleert openlijk tegen het gezag van Medina, waarbij Aïsja de Koerajieten voorgaat in de bewering dat Ali de schuld draagt voor de moord op Oethman. Hem wordt niet de moord zelf in de schoenen geschoven, maar wel de verantwoordelijkheid ervoor en dat zet de Koerajieten niet zozeer aan tot wraakneming op Ali, maar is wel voldoende reden om te proberen hem af te zetten en te voorkomen dat hij deel zal uitmaken van de soera die naar soennitisch gebruik de opvolger van Oethman dient aan te wijzen.

Intussen heeft er een ware exodus plaatsgevonden vanuit Medina naar Mekka waar onder anderen Talha en al-Zubayr die daarmee hun eed van trouw aan Ali verbreken. Zoals aangegeven trekken ook tal van Omajjaden zich terug op Mekka en sluiten zich aan bij de Koerajieten, waaronder de reeds genoemde Marwan.

De slag van de Kameel

In de wetenschap dat de Mekkanen niet op kunnen tegen de militaire macht van Ali in Medina en dat aansluiting bij Moe'awija in Damascus het gevaar oplevert dat hij het kaliefschap zal claimen via een door hem beheerste soera, besluit de oorlogsraad van de Koerajieten, bijeen in de woning van Aïsja, om naar de legerplaats Basra op te trekken en de bewoners aldaar te bewegen zich achter Aïsja te scharen. Abd Allah ibn Amir, de door Omar benoemde en door Ali afgezette gouverneur van Basra die zich onder haar volgelingen bevindt, rekent op voldoende steun aldaar. Naar zeggen financiert de uit Jemen afkomstige Ya'la ibn Munya de aankoop van een groot aantal kamelen voor de Mekkanen waaronder de beroemde kameel van Aïsja waarnaar de veldslag tegen Ali is vernoemd.

In oktober 656 gaan de Mekkanen op pad richting Basra, maar onderweg in Dhat 'Irq haakt een deel van de Omajjaden af omdat zij ruziën met de Koeraisjieten over wie Ali zou moeten opvolgen na het behalen van de overwinning. Marwan sluit zich niet aan bij deze dissidenten en heeft kennelijk andere bedoelingen. Als de Mekkanen Basra naderen gaat het niet van een leien dakje zoals ze zich hadden voorgesteld. Ali's gouverneur, Oethman ibn Hunayf, vraagt naar de bedoelingen van de opstandelingen die aangeven dat zij kalief Oethmans dood willen wreken en dat er een verkiezingsraad moet worden gecreëerd die een legitieme opvolging verzorgt.

Wanneer Aïsja gevraagd wordt of deze wensen voortkomen uit een instructie van de Profeet, antwoordt zij dat zij zich baseert op haar eigen mening, gevormd na de moord op Oethman. Een deel van de Basranen vertrouwt haar niet en verwijten de Mekkanen leugens op te dissen wat voor verdeeldheid zorgt in hun gelederen waarbij zij op elkaar beginnen in te timmeren met hun sandalen ¹⁴). De gouverneur besluit de opstandelingen de voet dwars te zetten, maar in een kort en hevig gevecht delft hij het onderspit waarna de Mekkanen heer en meester zijn over de stad. Intussen is Ali op de hoogte gesteld van de acties van Aïsja en roept de bevolking van Medina onder de wapenen. Zijn zoon al-Hasan ibn Ali weet een leger van enkele duizenden man te rekruteren, vooral afkomstig uit de stammen die zich rond Kufa hebben gevestigd. Ali's legers stuiten nabij Basra op die van de rebellen onder aanvoering van Aïsja en al-Zubayr ibn al-Awwam en hoewel het voor beide partijen moeilijk te aanvaarden zal zijn geweest om moslims tegen moslims te zien vechten, is er geen gelegenheid meer voor het sluiten van een compromis.

De strijd wordt uitgevochten op 8 december 656, een strijd die duurt vanaf het middaguur tot aan zonsondergang. Dat Ali een van zijn mensen de opdracht geeft om zich tussen de legers te begeven en een Koran omhoog te houden met als kennelijke boodschap dat iedereen zich aan de islamitische beginselen moet houden en harmonie dient na te streven, wordt niet gewaardeerd. De man wordt met pijlen gedood, waarna Ali het aanvalssein geeft. ¹⁵) Als de strijd losbarst verdwijnt al-Zubayr van het toneel, met de bedoeling zijn ondergang te ontlopen en elders bescherming te vinden. En drietal mannen achtervolgt hem echter en brengen hem ter dood in een wadi. Ook Talha wordt dodelijk getroffen, zij het niet door de vijand, maar door een pijl die Marwan van achter zijn rug afschiet waarna hij doodbloedt. Een weloverwogen daad van wraak op de volgelingen van Aïsja na de gebeurtenissen in Dhat 'Irq.

Met de dood van de twee Koerajietische leiders is in feite de strijd beslecht en het gevecht dat zich afspeelt rond de kameel waarop Aïsja troont in haar met metalen platen afgeschermd zetel, niet meer dan een moedige maar zinloze poging om haar te redden. Gedurende vele uren worden een voor een degenen die het halster van de kameel vasthouden omgebracht. Na het zoveelste slachtoffer beveelt Ali iemand om de achillespezen van het dier door te snijden en Aïsja, die slechts door een enkele pijl is verwond zich voor hem te vertonen. Hij verwijt haar de moslimgemeenschap ernstige schade te hebben toegebracht en zij is gedwongen om nederig de vrede af te smeken. Haar nederlaag betekent het einde van Aïsja's politieke loopbaan en van het kalifaat van Medina dat zij in ere wilde herstellen. Ongetwijfeld wordt zij lang vervolgt door het beeld van de vechtpartij rond haar kameel waarbij zijzelf als Moeder der Gelovigen verantwoordelijk is voor het feit dat geloofsgenoten elkaar onderling afslachtten.

Ook voor Ali is het vechten tegen moslim opposanten in een gewone veldslag een nieuw verschijnsel dat niet kan worden afgedaan als het bestrijden van verzakers van het geloof zoals dat plaatsvond gedurende de Ridda oorlogen. En dus kan hij zijn tegenstanders, die kunnen bogen op veel aanzien in de gemeenschap, niet behandelen zoals Aboe Bakr dat voor hem deed met afvalligen, die hij hard aanpakte. Dat is voor Ali reden om, al voordat de strijd een aanvang neemt, bepaalt dat gewonden en gevangenen niet zullen worden gedood en zij die vluchten van het strijdtoneel niet worden vervolgd.

Na de slag besluit hij tevens dat krijgsgevangenen, vrouwen en kinderen niet tot slaaf zullen worden gemaakt en dat de eigendommen van gedode vijanden zullen worden overgedragen aan hun rechtmatige erfgenamen. Voor zijn eigen mensen heeft hij een schenking van vijfhonderd dirhams in petto, betaald uit de schatkist van Basra. Deze regels zullen gebiedend worden binnen de wereld van de islam voor oorlogsvoering tegen rebellen. ¹⁶⁾ De krijgsgevangenen worden vrijgelaten nadat zij een eed van trouw hebben gezworen aan de kalief. Marwan ontloopt dat en zegt Ali dat hij dat slechts onder dwang zal doen, waarna Ali hem laat gaan. Marwan vertrekt richting Damascus waar hij zich aansluit bij Moe'awija. Ali verlaat Basra en vestigt zich in december van 656 in Kufa.

Nieuw oorlogsgedreun

Nadat Ali het conflict met de Koerajieten in zijn voordeel heeft beslecht, richt de kalief zich op de onderwerping van de Syrische gouverneur Moe'awija die een afwachtende houding aanneemt en gezelschap krijgt van Oethmans halfbroer al-Walid ibn Uqba. Deze al-Walid is korte tijd gouverneur geweest van Kufa, maar vanwege het drinken van wijn bestraft en uit zijn ambt ontzet en doet er alles aan om Ali de moord op Oethman in de schoenen te schuiven. Een tweede compagnon van Moe'awija is de eerdere gouverneur van Egypte Amr ibn al-As die niets liever wil dan de Syriër Ali's gouverneur Qays ibn Sa'd verdrijft uit 'zijn' Egypte. Hij sluit een pact met Moe'awija die hij erkent als kalief in ruil voor een leven lang gouverneurschap over dit onderdeel van het moslimrijk. Voor Moe'awija betekent deze overeenkomst dat hij zich verzekerd weet van de steun van iemand die Egypte kent van haver tot gort en beschikt over militaire kwaliteiten die hijzelf ontbeert. Al-Walid accepteert deze coalitie ofschoon hij Amr wantrouwt die ooit heeft gesuggereerd dat hij medeverantwoordelijk is geweest voor de moord op Oethman.

Vlak nadat Ali zich vestigt in Kufa, ontbiedt hij diverse provinciale gouverneurs om de belofte van trouw aan hem af te leggen. Daaronder bevinden zich Qays ibn Sa'd uit Egypte en Jarir ibn Abd Allah al-Bajali uit de Iraanse provincie Hamadan die door Ali wordt uitgekozen om als gezant af te reizen naar Syrië. Zijn goede persoonlijke verhouding tot Moe'awija lijkt garant te staan om de Syriër ertoe over te halen Ali te erkennen als de nieuwe kalief. Na Jarir een tijd aan het lijntje te hebben gehouden zoekt Moe'awija de gezant in het geheim op in diens verblijf en ontvouwt hem een gewaagd plan. In ruil voor het afstaan van Syrië en Egypte is Moe'awija bereid Ali te erkennen als kalief, onder de voorwaarde dat hij na de dood van Ali niet verplicht is zich te verbinden aan de opvolger. Jarir belooft hem deze ruil aan Ali voor te leggen, maar zoals te verwachten wijst Ali het idee van de hand en laat Moe'awija de keuze: vrede na onderwerping of oorlog. De Syriër stuurt Jarir terug naar Kufa met een soort van oorlogsverklaring en na nog een aantal grimmige briefwisselingen is het duidelijk: gewapende strijd is onvermijdelijk.

In Syrië is het ophitsen van de bevolking tot de strijd dan al enige tijd gaande, zij het dat van de kant van vrome Koranreciteurs bezwaren worden geuit. Zij hebben op principiële gronden grote moeite met het bevechten van moslimbroeders.

Aboe Moslim al-Khawlani, hun leider, vraagt Moe'awija naar zijn motieven om tegen Ali ten strijde te trekken, waarop hij antwoordt dat Ali's volgelingen Oethman hebben omgebracht en dat wanneer Ali bereid is om de moordenaars uit te leveren de problemen uit de lucht zijn en hij Ali als leider zal accepteren. Met deze boodschap reist de reciteur naar Kufa, waar hij met hoongelach wordt ontvangen. Een menigte schreeuwt hem toe dat 'wij allen Oethman hebben vermoord' en Ali zegt de gezant dat hij onder geen beding de moordenaars uit zal leveren. Aboe Moslim keert terug naar Damascus nadat hij Ali verzekerd heeft dat de strijd heftig zal zijn. Vervolgens reist hij de garnizoenssteden af met het – naar zeggen – bebloede hemd van Oethman om de geesten rijp te maken voor de oorlog. ¹⁷⁾ Ook in Kufa wordt niet stilgezeten. Ali trommelt zijn provinciale gouverneurs op en weet de steun te verwerven van een deel van de Koranreciteurs.

De slag bij Siffin en de arbitrage

Dan zetten de legers van Ali en Moe'awija koers naar Siffin, de ruïne van een oude Byzantijnse nederzetting, gelegen aan de rechteroever van de Eufraat nabij de stad Al-Raqqa in Syrië. Als Ali zijn tenten opslaat ontdekken zijn mannen dat de enige waterbron ter plekke bezet wordt gehouden door de Syriërs waarop Ali Moe'awija verzoekt zijn leger gebruik te laten maken van de bron. Moe'awija consulteert zijn adviseurs die hem uiteindelijk overhalen de toegang tot het water te blokkeren, dit zeer tegen de zin van Amr ibn al-As die vermoedt dat het gevecht om het water waarschijnlijk verkeerd voor de Syriërs zal uitpakken. Hij krijgt gelijk. Ali hoeft zijn mensen niet eens aan te zetten tot actie. Gebrek aan water brengt hen tot razernij en een horde van twaalfduizend man overspoelt de tegenstanders. Zij willen op hun beurt de Syriërs de toegang tot de bron ontfangen, maar Ali beveelt hen daarvan af te zien en terug te keren naar het legerkamp. Gedurende enige tijd kijken de kemphanen de kat uit de boom. Er vinden wel schermutselingen plaats, maar iedereen vreest een slachtpartij en vandaar dat er voortdurend woordenwisselingen plaatsvinden waarbij men elkaar met de Koran in de hand probeert te overtuigen van het eigen gelijk. Uiteindelijk zet Ali er een punt achter, soera 27 – 80-81 citerend:

'Waarlijk, je kunt de doden niet laten horen noch kan je de doven de oproep laten horen, als zij hun rug toekeren. Noch kan je de blinden uit hun zonden leiden, je kunt alleen degenen doen luisteren die in Onze Tekenen geloven, [...].' ¹⁸⁾

De echte veldslag begint op woensdag 26 juli 657 en ontaardt in een ware slachtpartij. Geschrokken van de vele verliezen wordt voorgesteld om Ali en Moe'awija in een persoonlijk duel te zaak te laten uitvechten, maar laatstgenoemde wil er niets van weten. Dan, na een nacht waarin de mannen elkaar met zwaarden te lijf gaan en het dodental schrikbarend oploopt, heffen strijders uit het kamp van Moe'awija, die aan de verliezende hand zijn, Korans aan hun lansen omhoog. De strijd staakt rond het middaguur van vrijdag de 28^e waarna de Syriërs het voorstel doen om het conflict te beslechten op basis van de Koran. Het is Amr die, in het vooruitzicht van een mogelijke nederlaag, Moe'awija ertoe overhaalt om te kiezen voor deze strategie. Zijn voorstel om een arbitragecommissie te benoemen wordt door het Syrische leger omarmt, maar schept verwarring in Ali's gelederen. Ali zelf ziet het plan van Moe'awija als een poging om tijd te winnen, maar zwicht voor de druk van enkele Koranreciteurs die het beroep van Moe'awija op de schrift kunnen waarderen.

Dit besluit van Ali tegen beter weten in is in feite een enorme blunder. Om verder bloedvergieten te voorkomen had hij gewoon een wapenstilstand kunnen forceren om zonder enige politieke concessie te doen het slagveld te verlaten. Nu is hij afhankelijk van de Koranreciteurs van beide partijen die de arbitrageprocedure bepalen. Van Syrische kant wordt Amr naar voren geschoven, terwijl Ali instemt met de benoeming van Aboe Musa al-Ashari, de vroegere gouverneur van Basra en metgezel van Mohammed. De arbitrageovereenkomst wordt getekend op 2 augustus 657 en wordt geacht tot stand te zijn gekomen volgens de stringente Koranregels. De uitkomst ervan is vooraf niet bepaald, maar bindend voor beide partijen. Als de overeenkomst wordt voorgehouden aan de twee legers, gaan de Syriërs zonder omhaal akkoord, maar in het kamp van Ali ontstaat onrust als twee jonge broers naar voren springen en onder het uitroepen van de strijdkreet 'Geen oordeel, behalve dat van God', zich op de Syriërs werpen en worden gedood. Beide partijen laten vervolgens de krijgsgevangenen gaan en verlaten het slagveld.

'Geen oordeel, behalve dat van God' is de strijdkreet van de zogeheten *kharidjieten* die Ali in problemen brengen. Zij steunen de gedachte om de in hun ogen ongelovige volgelingen van Moe'awija te bestrijden, maar weigeren dat te doen door trouw te zweren aan Ali. Het gaat hen niet om de persoon, maar om de principes van de Koran en de levenswandel (de *soenna*) van de Profeet, Aboe Baktar en Omar. Ali verdenken zij van opportunisme, van het nastreven van persoonlijke belangen net als Moe'awija.

Zijn claim op het kaliefschap op basis van zijn verwantschap met Mohammed, wordt door hen van weinig belang geacht. Honderden kharidjieten, zowel uit Kufa als Basra keren Ali de rug toe en gaan over tot het ondervragen van moslims en het doden van deze geloofsbroeders als hun zienswijze afwijkt van die van henzelf.

Intussen lopen de in het geheim gevoerde arbitragegesprekken op niets uit en de bemiddelaars keren huiswaarts. Aboe Moesa valt in ongenade en vlucht naar Mekka terwijl Amr als overwinnaar wordt ingehaald door de Syriërs. Eind mei 658 ontvangt Moe'awija van hen de eed van trouw als nieuwe kalief. Wanneer dit Ali ter ore komt verbreekt hij alle contacten met Moe'awija en besluit de strijd zo snel mogelijk te hervatten. Hij verzoekt de kharidjieten zich bij hem te voegen, maar krijgt nul op het rekest, waarna Ali zijn pogingen om hen over te halen opgeeft en onder druk van de inwoners van Kufa besluit af te rekenen met de kharidjieten van wie hij verneemt dat zij een volgeling van hem met zijn zwangere vrouw hebben omgebracht. Ali stuurt Qays ibn Sa'd uit om met de rebellerende Koranreciteurs te onderhandelen en biedt hen vergiffenis voor hun wandaden aan als zij zich overgeven, maar ze zijn onvermurwbaar. Ze zijn vastbesloten niet eens met Qyas in discussie te gaan en bereiden zich voor om hun Heer te zien en naar het paradijs te gaan. In de slag bij al-Nahrawan op 17 juli 658 worden de kharidjieten verslagen en grotendeels afgeslacht. Ali kon misschien niet anders, maar deze gebeurtenissen brengen geen eenheid in zijn gelederen. Het leger valt uiteen en Ali geeft de campagne tegen de Syriërs op.

Het einde

Het afzien van Ali van de campagne is koren op de molen van Moe'awija die zijn legerleiders opdraagt om rooftochten te houden onder de bedoeïenen die leven binnen Ali's territorium, rooftochten die in de strijd om het kaliefschap een dieptepunt betekenen. Maar ook laat de Syriër zijn oog vallen op Egypte waar de zoon van Aboe Bakr, Mohammed ibn Aboe Bakr na het vertrek van Qays ibn Sa'd is benoemd als gouverneur maar door zwak optreden tegen rebellen in moeilijkheden is geraakt. Ali grijpt in en stuurt de krachtige figuur Malik al-Ashtar naar Egypte om de regie over te nemen. Moe'awija koopt een ambtenaar om die Asthar bij aankomst een vergiftigde honingdrank aanbiedt met fatale gevolgen, een enorme klap voor Ali.

Amr ibn al-As reageert met de opmerking dat God zijn legers in honing doopt en wordt vervolgens aan het hoofd gesteld van een grote invasiemacht die het schamele leger van ibn Aboe Bakr onder de voet loopt. Mohammed ibn Aboe Bakr vindt de dood en Amr begint aan zijn tweede gouverneurschap in Egypte in het najaar van 658.

Niet lang daarna, in januari 659, vindt er een tweede arbitragepoging plaats waar de kandidatuur van de zoon van Omar, Abd Allah ibn Omar, in een door Moe'awija geaccepteerde soera volgens soennitisch recept wordt overwogen en afgewezen door de Syriërs. Ali, die niets moet hebben van een tweede arbitrage is er niet bij en de opvolgingskwestie blijft onbeslist wat Moe'awija niet belet te beweren dat hij het pleit heeft gewonnen en aanspraak maakt op het kaliefschap. Hij zet zijn strategie van rooftochten voort wat vooral tot heftige moordpartijen leidt in het Arabisch Schiereiland. Ali bereidt een nieuwe veldtocht voor, maar wordt op 26 januari 661 vermoord door een kharidjiet uit Egypte. Bij binnenkomst in de moskee te Kufa verwelkomt zijn aanvaller hem met de woorden: 'Het oordeel is aan God, Ali, niet aan jou'. ¹⁹⁾ Ali's zoon Hasan wordt tot kalief verheven door de aanhangers van de omgebrachte heerser, maar zwicht voor de druk van Moe'awija. Hij trekt zich in weelde terug in Medina en Moe'awija wordt erkend als kalief.

Het tijdperk van de Omajjaden breekt aan met de hereniging van de moslims, maar de wonden die de eerste fitna heeft geslagen zijn diep en worden niet geheeld. De kleine moslimbroederschap die Mohammed creëerde, waarin respect voor elkaar heilig was, onderling bloedvergieten taboe en het religieus leiderschap overheerste, is veranderd in een enorm rijk waarin de staat regeert in naam van de islam.

Noten

1. Zie het eerdere artikel *De opvolging van Mohammed* in deze serie.
2. <https://koran.nl/soera-106-quraish-de-qoeraisj/>.
3. <https://koran.nl/soera-8-al-anfal-de-buit/>.
4. Madelung, W., *The succession to Mohammad, A study of the early Caliphate*, Cambridge University Press, 1997 p. 50.
5. <https://koran.nl/soera-33-al-ahzab-de-partijen/>.
6. Waardenbrug, J. (red.), *Islam, Norm ideaal en werkelijkheid*, Spectrum, 2013 p. 37.
7. Hodgson, M. G. S., *The Venture of Islam 1 The Classical Age of Islam*, The University of Chicago Press 1977 p. 211.
8. <https://koran.nl/soera-9-at-taubah-het-berouw/>.
De Hijri-kalender is een maankalender terwijl de Gregoriaanse kalender een zonnekalender is. Vanwege dit verschil zijn de volgende (benaderende) formules te gebruiken om een Hijri-jaar om te rekenen naar een Gregoriaans jaar en andersom: $G = H - H/33 + 622$ en $H = G - 622 + (G-622)/32$. Deze formules kunnen afwijken van de daadwerkelijke kalenders omdat de Hijri-kalender ook afhankelijk is van de daadwerkelijke waarneming van de maan.
9. Madelung, op. cit. p. 90.
10. Op. cit. p. 114.
11. Op. cit. p. 123.
12. <https://koran.nl/soera-33-al-ahzab-de-partijen/>.
13. Madelung, op. Cit. p. 149.
14. Op. cit. p. 161.
15. Op. cit. p. 170.
16. Op. cit. p. 179.
17. Op. cit. p. 210 en 220.
18. <https://koran.nl/soera-27-an-naml-de-mieren/>
19. Madelung, op. Cit. p. 308.